

## МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ

*Запропоновані методичні підходи до управління державним боргом для здійснення моніторингу та аналізу вітчизняного ринку фінансового капіталу.*

Вступ. В умовах формування та функціонування ринкової економіки значно посилюється роль та значення такого компонента державних фінансів як державний борг. Гострою фінансовою проблемою є державний борг для України. Хоча за класифікацією Світового банку Україна належить до країн з середнім рівнем боргу, його абсолютна величина не є вирішальним фактором, який визначає стан боргової безпеки в країні, і це підтверджує як вітчизняний досвід управління державним боргом, так і досвід інших країн.

Аналіз останніх досліджень. Різноманітні аспекти складної проблеми державного боргу розглядалися в наукових працях таких провідних вітчизняних економістів та фінансистів як В. Андрущенко, В. Базилевича, О. Барановського, В. Гейця, Б. Кваснюка, А. Пересади, В. Федосова та ін. Разом з тим у працях вітчизняних вчених розглянуті окремі аспекти формування державного боргу і не приділено достатньої уваги питанням управління державним боргом, що повинно вплинути на рівень стану фінансової політи країни.

Невирішені проблеми. Великі відсоткові платежі, відсутність єдиної правової бази управління боргом, а також перманентний конфлікт інтересів між органами державного управління щодо проведення конкретних боргових операцій та реалізації стратегії управління не сприяють стабілізації бюджетного процесу. Внутрішній борг держави становить собою заборгованість уряду по державних цінних паперах, по невиплаті заробітної плати у всіх галузях народного господарства, взаємозаборгованість підприємств між собою і державі, боргу держави підприємствам за продукцію. Державний борг деформує економіку, гальмує розвиток реальних економічних процесів і в кінцевому рахунку не дозволяє ефективно розвиватися країні. Великий тягар лягає на державний бюджет. Він постійно знаходиться у кризі, яка чим раз більше поглиблюється. Це й зумовлює формування в Україні значної частини внутрішнього боргу, який дедалі більше зростає. Великі розміри внутрішнього і зовнішнього боргу, а також зростання витрат по його обслуговуванню посилює як

актуальність самої проблеми державного боргу, так і пошуку шляхів вдосконалення його управління. Як свідчить досвід розвинутих країн, чим обтяжливішим стає для держави нагромаджений зовнішній та внутрішній борг, тим його обслуговування істотніше включається у взаємодію з функціонуванням економіки та її фінансової системи.

Метою статті є запропонувати деякі методичні підходи до управління державним боргом, що в деякій мірі повинно відслідковувати та аналізувати вітчизняний ринок фінансового капіталу.

Основний матеріал. Державний борг – це сума заборгованості держави за випущеними і непогашеними внутрішніми державними запозиченнями, а також сума фінансових зобов'язань до іноземних кредиторів на певну дату, включаючи видані гарантії за кредитами, що надають місцевим органам влади, державним підприємствам, іноземним постачальникам [1].

Державний борг країни, поділяють на внутрішній і зовнішній борг.

Внутрішній державний борг – це заборгованість держави всім утримувачам облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) та інших державних цінних паперів, тобто громадянам та підприємствам своєї країни, які є кредиторами держави.

Зовнішній державний борг – це заборгованість держави іноземним кредиторам, тобто громадянам і організаціям інших країн.

Розрізняють також капітальний і поточний державний борг. Капітальний борг – це загальна сума заборгованості минулих років і процентів, що мають бути сплачені за позиками. Поточний борг – це видатки держави, що пов'язані з погашенням у поточному році боргових зобов'язань і належних до сплати в цей період процентів за всіма випущеними на даний момент позиками.

Загальна сума внутрішнього державного боргу поділяється на дві частини.

Монетизований борг, який складається із боргів держави комерційним банкам як основним утримувачам державних цінних паперів. Він фіксується у балансах банків, і тому аналіз його динаміки перебуває під пильним контролем. Сума монетизованого боргу складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (внутрішніх і зовнішніх), включаючи видані гарантії за кредитами.

Немонетизований борг, який складається: 1) з невиконаних державою фінансових зобов'язань перед населенням за

соціальними виплатами, передбаченими чинним законодавством (заборгованість з виплати пенсій, стипендій, допомог, заробітної плати та ін.); 2) заборгованості з господарських відносин з реальним сектором економіки (заборгованість за державними замовленнями, з надання послуг державними установами та ін.) Його динаміку спостерігати значно складніше.

В таблиці 1 наведені дані по державному та гарантованого державою боргу України за останні 5 років за внутрішніми та зовнішніми запозиченнями [2].

Як видно з діаграми, де відображена загальна сума державного та гарантованого державою боргу, можна зробити висновок, що не зважаючи на різке падіння у 2005 році суми боргу, вже до 2008 року цей показник різко зростає. Щодо питомої ваги, яку займає державний борг та гарантований державою борг до загальної суми державного та гарантованого державою боргу у 2008 році, відображено у таблиці 2 [2].

Проблеми державного боргу не у його величині – в абсолютних сумах та відносно ВВП і обсягу бюджету, а в забезпеченні платоспроможності держави, яка визначається трьома головними чинниками:

наявністю ресурсів, тобто потенційних джерел доходів та всіх видів самофінансування;

Таблиця 1.

Державний та гарантований державою борг України за останні 5 років

(млн. грн.)

	<b>31.12.2003</b>	<b>31.12.2004</b>	<b>31.12.2005</b>	<b>31.12.2006</b>	<b>31.12.2007</b>	<b>31.03.2008</b>
<b>Загальна сума державного та гарантованого державою боргу</b>	<b>77 533,5</b>	<b>85 401,1</b>	<b>78 146,6</b>	<b>80 548,5</b>	<b>88 744,7</b>	<b>89 740,3</b>
<b>Державний борг</b>	<b>66 133,3</b>	<b>67 682,3</b>	<b>63 145,4</b>	<b>66 113,8</b>	<b>71 294,3</b>	<b>73 063,3</b>
Внутрішній борг	20 523,8	20 953,3	19 188,3	16 607,7	17 806,4	17 468,6
Зовнішній борг	45 609,5	46 729,0	43 957,1	49 506,1	53 487,9	55 594,7
<b>Гарантований борг</b>	<b>11 400,2</b>	<b>17 718, 8</b>	<b>15 001,1</b>	<b>14 434,8</b>	<b>17 450,5</b>	<b>16 677,0</b>
Внутрішній борг	1,0	1,0	1,0	1,0	1 001,0	1 001,0
Зовнішній борг	11 399,2	17 717,8	15 000,1	14 433,8	16 449,5	15 676,0



Таблиця 2.

Питома вага державного боргу та гарантованого державою боргу у загальній сумі державного та гарантованого державою боргу

	2008 рік, тис. грн..	Питома вага, %
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу,	89 740 311,78	100
Державний борг	73 063 282,41	81,41634563
Гарантований борг	16 677 029,37	18,58365437

динамікою видатків, які залежать від рівня соціально-економічного розвитку країни;  
бажанням кредиторів купувати боргові зобов'язання.

В Україні величина державного боргу регулюється Законом України «Про державний внутрішній борг України». Умови і порядок випуску державних цінних паперів і регулювання їх обсягу визначаються Законом України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18 липня 1991 року №38 [3].

Ст. 18 Бюджетного Кодексу України визначається граничний розмір внутрішнього і зовнішнього державного боргу, який не повинен перевищувати 60% фактичного рівня ВВП України. У разі

перевищення величини боргу Кабінет Міністрів зобов'язаний вжити термінових заходів для зменшення суми державного боргу до встановленої величини і нижче.

В Україні ця величина має середній рівень, тобто загрози дефолту немає, але в нашій країні це не є нажаль показником економічної стабільності [4],[5].

Стратегічним завданням управління державним боргом є мінімізація вартості його обслуговування. При нарощуванні розмірів державного внутрішнього боргу всі зусилля слід спрямовувати на зменшення реальної вартості його обслуговування та на врахування динаміки заборгованості з темпами економічного росту [6].

Загрозу економіці становить не стільки сам по собі державний борг як його абсолютний показник, особливо якщо він не значно відхиляється за своїми параметрами від узагальнюючих макроекономічних показників, стільки зростання суми витрат на його обслуговування.

Важливий напрямок управління державним боргом - це проведення погашення одержаних коштів. У світовій практиці використовуються декілька способів погашення державного боргу [7].

Проведення передбачених умовами позик виплат основного

боргу в установлені строки;

Здійснення рефінансування позик;

Викуп боргу, або обмін боргових зобов'язань на інші активи, які знаходяться в державній власності;

Списання боргу повністю, або частково, яке проводиться за ініціативою боржника та за рішенням кредиторів;

Анулювання (повна відмова) від виплати боргу.

Фінансування державних капіталовкладень за рахунок боргу має сенс та є доцільним, якщо нинішня вартість (сьогоднішня дисконтна вартість) майбутніх доходів є вищою, ніж теперішня вартість суми майбутнього погашення боргу процентних платежів. За таких умов держава не лише не обтяжує наступне покоління додатковими боргами, а навпаки - поліпшує його фінансове становище, тому що доходи перевищують вартість обслуговування боргу [8]. Оскільки визначити майбутню прибутковість таких "інвестицій" державного сектора надзвичайно важко, багато промислово розвинутих країн використовують простий метод: видатки держави розподіляються на споживання (адміністративні витрати, оплата праці та пенсії державних службовців тощо) та капіталовкладення. При цьому робиться

припущення, що всі “інвестиції” держави мають позитивну прибутковість, тобто що доходи від них покривають принаймні виплату боргів та відсотків. Отже, вважається прийнятним, якщо зростання державного боргу за рік не перевищує річного обсягу таких “інвестицій”. У багатьох країнах ця вимога закріплена законодавством. Для тих країн Західної Європи, які з 1999 р. ввійшли до Європейського Валютного Союзу, цю вимогу зробили ще простішою: було погоджено, що річний дефіцит бюджету країни-члена не має перевищувати 3% ВВП, що загалом відповідає частці державних капіталовкладень у ВВП.

Висновки. Важливою сферою управління державним боргом є випуск нових позик. Держава має визначити умови їх емісії: рівень дохідності, термін дії, спосіб виплати доходів, пільги кредиторам та ін. При цьому держава повинна керуватися не тільки своїми інтересами, а й інтересами кредиторів.

Економічні наслідки державного боргу такі: перерозподіл національного доходу на користь власників державних облігацій та інших державних цінних паперів; збільшення податків для обслуговування державного боргу, що негативно впливає на ділову та економічну активність; скорочення споживання населенням країни.

#### Література

- Гроші та кредит: Підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф.Пуховкіна та ін. – К.: Либідь, 1992.- 331 с.  
Міністерство фінансів України: [www.minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua)  
Верховна Рада України: [www.rada.kiev.ua](http://www.rada.kiev.ua)  
Фінанси України: [www.finance.ua](http://www.finance.ua)  
Кабінет Міністрів України: [www.kmu.gov.ua/main\\_organu.htm](http://www.kmu.gov.ua/main_organu.htm)  
Козюк В.В. Проблеми державного боргу в перехідній економіці України // Фінанси України. – 1999. - №5. – с.85-93.  
Ушакова Н.М., Кучер Г.В., Александров В.Т., Недбаєва С.М. Державні фінанси: Управління державним боргом: У 5-ти томах. – Т. 2. – К.: НВТ „АВТ лтд”, 2002. – 368 с.  
Лютый І.О. Державний борг і ефективність використання державного кредиту // Фінанси України. – 1999. - №9. – с. 99-105.